

Hvis krigen kommer

Mandag den 8. januar 1962 var en alvorlig statsminister Viggo Kampmann (1910-1976) vært for et pressemøde i Udenrigsministeriets store mødesal. Anledningen var udgivelsen og husstandsomdelingen af pjecen *Hvis krigen kommer*. I pjecen med det klare blå omslag kunne danskerne læse 32 sider om, hvad de skulle gøre, hvis krigen – og særligt atomkrigen – blev til virkelighed. Alvoren var ikke til at tage fejl af. Kampmann indledte pressemødet med en formaning, der både var et håb og en læsevejledning. Nemlig at pjecens titel ikke måtte skræmme, at krigens komme ikke var givet, men at der imidlertid *var* en risiko, og at landet og befolkningen derfor måtte orientere sig ”om vilkårene, som de kan blive under en krig, og om, hvordan vi – hver for sig og som samfund – bedst muligt vil kunne imødegå faren”. Statsministeren lagde ikke skjul på, at der var tale om ”dystre emner”, og at den moderne krig ville udgøre ”en frygtelig psykisk belastning”.

Håbet om overlevelse var også at finde i den praktiske og mentale forberedelse på situationen og i råd fra sagkundskaben. Ved sin side havde statsministeren professor i dyrefysiologi, tidligere modstandsmand og rådgiver for forsvaret Poul Brandt Rehberg (1895-1989) samt to højtstående embedsfolk: landets første kvindelige medicinaldirektør, lægen Esther Ammundsen (1906-1992),



Pressemødet, hvor statsministeren (nr. to fra venstre) præsenterede pjecen, blev afholdt i januar 1962 på Christiansborg. Professor Poul B. Rehberg står til venstre, medicinaldirektør Esther Ammundsen og administrationschef Erik Schultz til højre. Trods smilene var stemningen alvorlig.
 || Erik Gleie/Ritzau Scanpix

der også havde en fortid i modstandsbevægelsen, samt den tårnhøje administrationschef i Civilforsvarsstyrelsen, Erik Schultz (1913-2000). *Politikens* reportage fra pressemødet omtalte pjecen som en "meget elementær førstehjælps-anvisning over for en moderne krigssituation, man vanskeligt kan forestille sig".

I de følgende dage gled den blå pjece ind ad brevsprækkerne i samtlige 1,5 millioner danske hjem. Den stilrene tryksag sagde ikke bare noget om den mulige krig, men også om samfundet og samtiden, den talte til. Den indeholdt advarsler mod udenlandsk kontrolleret virksomhed og fjendtlig propaganda i krigs- og krisesituationer, der afspejlede

Danmarks prekære position i Den Kolde Krig og en skepsis over for danske kommunister.

Pjecen, som 68 % af danskerne ifølge en gallupmåling læste mindst én gang, var dog domineret af oplysninger om våbentechnologiers virkning og anvisninger om, hvad der skulle medbringes i beskyttelsesrummet. Og hvad var det så? Det var fx en radio, toiletpapir, otte plader chokolade og dåsemad. ”Glem ikke dåseoplukkere”, lød det fyndigt i pjecen. Det var også disse emner, som tiltrak mest opmærksomhed i en tv-udsendelse, der fredag aften fulgte op på pjecen.

Med den husstandsomdelte tryksag forsøgte regeringen at håndtere en ukendt og uoverskuelig fremtid. I forestillinger om atomkrigen indtog frygten en særlig plads, hvilket gennemsyrede både pressemødet og den blå pjece. Frygten havde flere ansigter og var vanskelig at tackle. Både professor Rehberg og Schultz, civilforsvarets centrale skikkelse i efterkrigstiden, understregede, at oplysningerne i *Hvis krigen kommer* var nyttige og troværdige, og at de burde videregives, når risikoen for atomkrig var til stede. Simple råd om hurtigt at søge dækning var effektive, fordi atomeksplosioner forårsager, at ”mennesker slynges mod mure”, som Rehberg dramatisk beskrev det. At oplyse var ikke at ”foregøgle” befolkningen en sikkerhed, der var uopnåelig i atomalderen, eller at sige, ”at atombomber ikke er så slemme endda”. Våbnene og krigen, de kunne medføre, var frygtelige. Netop derfor var fysisk og mental forberedelse afgørende. Esther Ammundsen beskrev pjecens anbefalinger til forsyninger og ernæring ved længere tids ophold i beskyttelsesrum og pegede på, at de sanitære problemer i den situation ville være en udfordring i ”vor forvænte og civiliserede tidsalder”. Det var grumt at opholde sig under jorden, men hvis pjecen gav borgerne

anledning til at gennemtænke, hvad krigens komme egentlig kunne betyde, og hvad de skulle forberede sig på, ville det utvivlsomt være klogt, mente Ammundsen.

Frygtens ansigter

Det var en fælles antagelse på pressemødet, at frygten for atomkrigen fandtes, og at den havde betydning politisk og i forhold til befolkningens ve og vel. Det var myndighedernes opfattelse, at frygten måtte konfronteres og håndteres, og nok også at den kunne være nyttig og skærpe borgernes opmærksomhed. Pjecen og pressemødet havde samme budskab: Det nyttede ikke at spille struds, og borgerne og statsmagten måtte se frygten i øjnene sammen. Det var en svær balance, for det var også en prioritet, at befolkningen ikke blev skræmt fra vid og sans.

I befolkningen og blandt meningsdannere og magthavere var der dog langt fra enighed om, hvordan risikoen for atomkrig skulle håndteres både i fredstid og fremtid. Men at frygten var til stede i befolkningen og havde politisk betydning, var almindelig anerkendt. Det faktum, at landet kunne blive udslettet i en krig, påvirkede de beslutningstagere, der formede dansk sikkerhedspolitik. Årene op til offentliggørelsen af pjecen var præget af intense diskussioner om dansk atomvåbenpolitik og om, hvordan regeringen kunne og burde oplyse borgerne om atomvåbenenes effekter.

Det var ikke et særkende for Danmark. I store dele af den vestlige verden prægede kernevåbenene den offentlige debat i en tid, hvor risikoen for atomkrigen var åbenbar. Våbenkapløbet mellem supermagterne skabte usikkerhed – ikke bare om krigen, men også om de miljø- og sundhedsmæssige konsekvenser af radioaktivt nedfald fra prøvesprængninger af stadig flere og større kernevåben.

I amerikansk populærkultur var atombomben ikke kun genstand for frygt, men også for fredsommelig fascination og frimodighed. Det kunne være fremtidig udnyttelse af atomenergi, landvindinger på det militærteknologiske område eller, som her, et pirrende indslag fra 1957-vinderen af *Miss Atomic Bomb* direkte fra ørkenen i Nevada. USA blev et af atomalderens vigtigste referencepunkter i den danske offentlighed.
|| Science Source/
Photo Researchers/
Ritzau Scanpix

I mange år var der dog også forhåbninger om, at atomteknologien kunne udnyttes til fredelige formål. I Danmark var det håb koncentreret om atomforsøgsstationen Risø ved Roskilde, der blev indviet i juni 1958. "Risø kan rense det radioaktive mælk for strontium", hed det på forsiden af *Politiken* blot to dage før pressemødet om den blå pjece.

De sociale, kulturelle og politiske reaktioner, der fulgte i kølvandet på atomteknologier, var præget af en spænding mellem netop frygt og håb. I slutningen af 1950'erne og starten af 1960'erne kunne forskningen i den fredelige udnyttelse af atomenergien dog ikke helt følge med våbenkapløbet og de internationale spændinger. Trods indvielsen af de første atomkraftværker og en konstant strøm af modernistiske fremtidsvisioner, rykkede forestillingen om krigen nærmere. Den brede fredsbevægelses traditionelle foreninger fik selskab af en ny aktivisme, der fokuserede særligt på atomvåben og afsøgte nye aktions- og protestformer som fx påskemarcherne. Og en række af de lande, Danmark orienterede sig mod, udgav i denne periode deres egne versioner af *Hvis krigen kommer*. I Sverige reviderede og genudgav myndighederne *Om kriget kommer: vägledning för Sveriges medborgare* i 1961, og NATO-lande som Tyskland og Storbritannien udgav deres egne varianter: *Jeder hat eine Chance* kom i efteråret 1961, og i januar 1963 fulgte de britiske myndigheder trop med *Advising the Householder: on Protection against Nuclear Attack*. USA var på én gang dragende og anderledes, men supermagtens påvirkning var tydelig i populærkulturen, hvor atomalderens frontløber med sin teknologiske opfindsomhed var genstand for fascination.

Mange gav sig nu til at debattere pjecen. Danske læserbrevsskribenter formanede i avisernes spalter om, at man ikke skulle lade sig gribe af frygten;



andre mente, at pjecen havde forstærket den. Det synspunkt, at pjecen virkede "opskræmmende" på mange borgere, var fremtrædende i en forespørgselsdebat i Folketinget en måned efter pressemødet, den 8. februar 1962. En af initiativtagerne til debatten, Aksel Larsen (1897-1972) fra SF, var hele spillepladen rundt i sin vurdering af pjecen: Han mente, at pjecen skræmte, selv om dens hensigt var at berolige, og han formodede, at læserne enten ville se det som umuligt at følge anvisningerne eller konkludere, at anvisningerne var nyttesløse. Larsens udlægning var ikke grebet ud af den blå luft. Pjecens sprog var visse steder brutalt konstaterende, som når der stod, at der ikke kunne opnås "effektiv beskyttelse" i området umiddelbart omkring en kernevåbeneksplosion. Disse dystre kendsgerninger var dog ofte ledsaget af vage udsagn, der skulle indgyde håb: Søg mod beskyttelsesrum, vær forberedt, hold hovedet koldt osv. Statsministeren var ikke enig i flere af Larsens ildevarslende udsagn, men han antydede, at Danmarks indflydelse på krigens mulige komme var begrænset. I det lys var det en statslig pligt at "se faren i øjnene" og gøre, hvad gøres kunne. Statsminister Kampmann fandt "intet beroligende i denne oplysning".

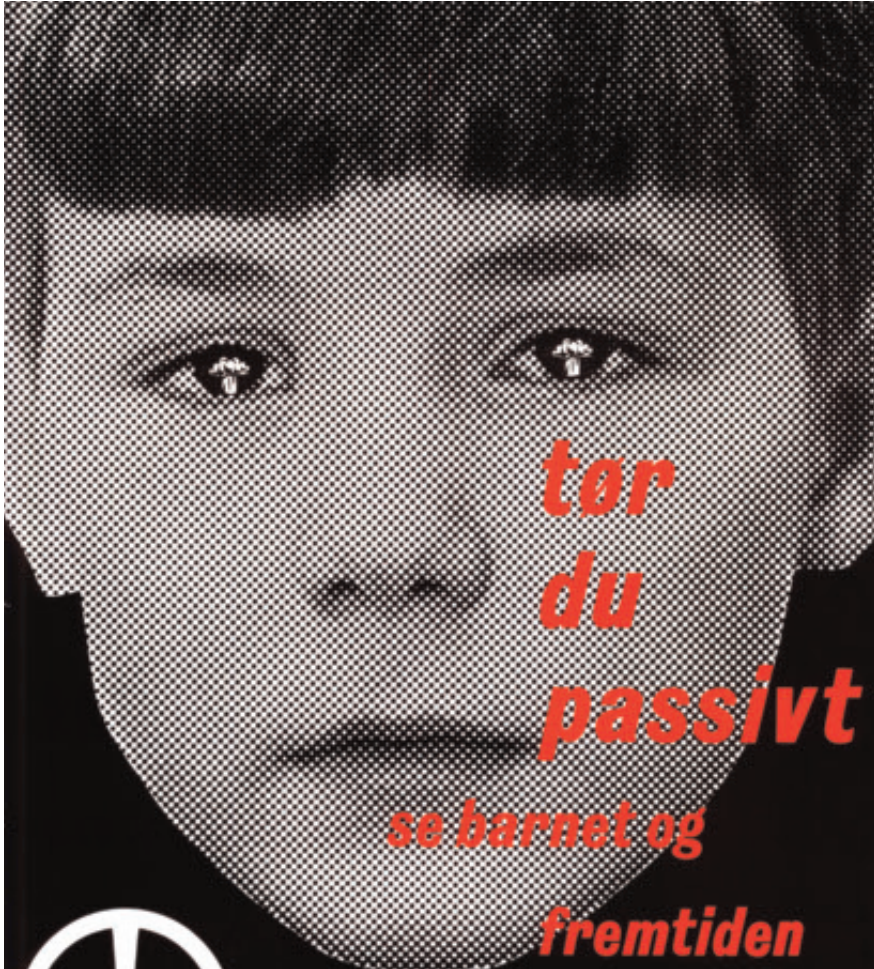
I de danske medier var der særligt på lederplads opbakning til selve idéen om at oplyse. *Politiken* så pjecen som et led i en "ansvarsbevidst" og "nøgtern" bestræbelse på at forberede befolkningen på en frygtelig eventualitet. Pjecen gav dog anledning til postyr om de konkrete anvisninger. En henvisning til "minutkød", der kun kunne erhverves i supermarkeds-kæden Irma, skabte debat om konkurrenceforvridning, men også morskab. Hvorfor ikke en sekundbøf? For nogle blegnede madens betydning i mødet med atomkrigen. Et folketingsmedlem fra Venstre kaldte i *Sorø Amtstidende* pjecen "skanda-

løs”, fordi den efter hans opfattelse var i strid med sagkundskaben om beskyttelsesrum. *Berlingske Aftenavis* mente, at politikerens lægmandsvurdering gav grobund for ”en uberettiget skræmmekampagne”. Værre var det, at en professor kritiserede indretningen og ventilationen i de private beskyttelsesrum, som Civilforsvarsstyrelsen i en separat vejledning anbefalede borgerne at etablere. Professoren anklagede vejledningen for at være dilettantisk og frygtede, at den ville bidrage til en falsk følelse af tryghed, hvilket risikerede at påvirke troværdigheden i regeringens samlede information. Sagen blev først lagt ned efter et par måneder, da Indenrigsministeriet nedsatte et professorudvalg, der afviste kritikken.

Også i dele af kulturlivet blev pjecen hudflettet. I Studenterforeningens nytårskomedie fra 1962, *Gris på gaflen*, indgik sangen ”Hvis krigen kommer”. Her hed det lakonisk:

”hvis krigen kommer
så går vi bare ned i kæld’ren og får os en baj’r
og venter på sejr”.

Blandt atomvåbenmodstanderne i fredsbevægelsen, der igennem længere tid havde stillet krav om mere oplysning, blev pjecen omtalt som en ”dødsensfarlig tryksag”, der var udtryk for en ”falsk og forløjet illusion”. De mente, at pjecen risikerede at bringe atomkrigen nærmere ved at indgyde en forestilling om, at den kunne overleves. I anti-atomvåbenbevægelser ude og hjemme så aktivister og intellektuelle en forbindelse mellem den militære afskrækkelse og idéen om, at atomkrigen kunne overleves – en forbindelse, de var stærkt kritiske over for. Den tanke var mest udbredt i atomvåbenstater som Storbritannien og USA, men den fandt også genklang i



**tør
du
passivt
se barnet og
fremtiden
i øjnene?**



THORSGADE 123 KØBENHAVN N. TELEFON 4618 7846
HYBENVÆJ 16 HJALLESE, FYN. TELEFON (061) 18175 • SOLMARKVEJ 21 RISSKOV, ÅRHUS. TELEFON (061) 7866
POSTBOKS 110608, SANDERUMVEJ 2 FREDENS BØGE, FYN
KAMPAGNEN MOD ATOMVÅBEN

Kampagnen mod Atomvåben udgav i foråret 1962 deres egen pjece som modsvar til *Hvis krigen kommer*. Anti-atomvåben-bevægelserne fokuserede særligt på børn og fremtidige generationer i deres agitation, og symbolikken var krystalklar i denne plakat fra 1961, som året efter blev brugt som inspiration til pjecens forside. Hvis man kigger godt efter, kan man se paddehatteskyer male mismod i barnets øjne.

|| Kampagnen mod Atomvåben/Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

Danmark, selv om civilforsvaret understregede sin humanitære rolle. I årene op til udgivelse af pjecen havde både professor Rehberg og den markante forsvarspolitiske aktør og senere medlem af Folketinget generalmajor Erik Kragh (1901-1984) fremhævet civilforsvarets afskrækkende effekt. Røster i fredsbevægelsen kritiserede tilmed udenrigsminister Jens Otto Krag (1914-1978) for samme tendens. For nogle atomvåbenmodstandere var selve idéen om beskyttelse af civilbefolkningen mod atomkrigen, som civilforsvaret kom til at inkarnere, en del af en bredere militarisering af samfundet og den kollektive bevidsthed. En voksende opinion, primært på venstrefløj, argumenterede for, at fokus burde være på afskaffelsen af kernevåben snarere end på beskyttelsen mod dem.

En mildere version af samme kritik gik på, at pjecen kunne blive en sovepude. Kampagnen mod Atomvåben, et nybrud i dansk politik, der havde set dagens lys i sommeren 1960, arbejdede hårdt for at skabe sig et image som en løst organiseret bevægelse af moralske individer. Bevægelsen udgav i foråret 1962 pjecen *Tør De passivt se fremtiden i øjnene?* som modsvar til regeringens pjece. På trods af at pjecen ikke ramte alle husstande, fik den omtrent lige så meget opmærksomhed som *Hvis krigen kommer* ifølge en samtidig gallupmåling. Også her spillede frygten en central rolle: "Den frygteligste fare i vor tid er den udbredte ligegyldighed over for atomvåbenenes dødelige trussel mod vores eksistens". Pjecen udfordrede dansk atomvåbenpolitik og havde til hensigt at bekæmpe den skæbnesvangre uopmærksomhed, som prægede en politisk offentlighed fanget i magtspillet mellem øst og vest.